

הגדרת האויב בעימות א־סימטרי – מלחמת לבנון כמשל

זכי שלום

מבוא

התופעה המכונה 'עימות א־סימטרי' או 'עימות בעצימות נמוכה' מציבה בפני המערכת הבינלאומית, ובעיקר בפני מדינות דמוקרטיות, דילמות בעלות אופי ייחודי. דילמות אלה לא היו מוכרות בתקופת 'המלחמות הקלאסיות', שצבאות סדירים נלחמו בהן זה מול זה. למלחמות סדירות אלה היו חוקי משחק משלהן. בתקופות אלה בדרך כלל היה ברור מתי נפתחה המלחמה, מי פתח במלחמה וכיצד היא הסתיימה. גם ההכרעה במלחמות אלה הייתה בדרך כלל ברורה, ונוסחה לעתים קרובות במסמכים רשמיים. לא כך המצב כאשר מדובר בעימותים עם כוחות לא סדירים.

דילמות ייחודיות מתעוררות במקרים אשר בהם ארגון הטרור פועל מתוך שטחה של מדינה ריבונית נגד מדינה אחרת. במקרה כזה מתעוררת במדינה המותקפת על ידי ארגון הטרור השאלה הבסיסית מיהו האויב, דהיינו נגד מי היא צריכה לכוון את פעולות הענישה והתגמול שלה. מקובל להניח כי מבחינת החוק הבינלאומי מדינה ריבונית אמורה לשאת באחריות לכל פעולה המתבצעת משטחה נגד מדינה אחרת, והיא זו שאמורה להיות הכתובת לפעולות תגמול והרתעה מצד המדינה המותקפת.

בפועל, בדרך כלל תמונת המצב מורכבת הרבה יותר. במקרים רבים ארגון הטרור פועל בתוך מדינה ריבונית כמדינה בתוך מדינה. משמע, הוא שולט בפועל על שטחים בתוך המדינה הריבונית, ואינו מאפשר לממשלה החוקית באותה מדינה לממש את ריבונותה הלכה למעשה. בפועל הוא נחשב אויב של המדינה הריבונית, בדיוק כמו שהוא אויב של המדינה המותקפת על ידו. עובדה זו מציבה בפני המדינה המותקפת דילמה: אם ראוי הדבר ואם הוא משרת את האינטרסים

פרופ' זכי שלום הוא חוקר בכיר במכון בן גוריון לחקר ישראל באוניברסיטת בן גוריון שבנגב ועמית מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי.

שלה לתקוף מדינה ריבונית שבפועל אפשר לראות בה מעין בעלת ברית שלה, במובן זה ששתיהן נמצאות בעימות עם אותו אויב.

מדינת ישראל נאלצה להתמודד עם דילמה זו במשך שנים ארוכות כאשר ארגוני הטרור פעלו נגדה מתוך שטחן של מדינות ריבוניות. הדילמות שהוצגו לעיל החריפו על רקע העובדה שאותן מדינות ריבוניות, אשר מתוך שטחן פעלו ארגוני הטרור, היו בדרך כלל מדינות בעלות עמדות מדיניות מתונות בקשר לסכסוך הישראלי-ערבי. ממילא הן נחשבו מדינות פרו-מערביות. מבחינה זו הועמדה מדינת ישראל בפני אילוץ קשה על רקע ראייתה את שמירת יציבותם של המשטרים המתונים במדינות אלה כאינטרס לאומי שלה ועל רקע ההתנגדות הטבעית של מעצמות המערב שישראל תתקוף בעלות ברית שלהן. התביעה מישראל הייתה במשך השנים להתמקד בעיקר באמצעי מיגון נגד פעילות ארגוני הטרור, ואם בכל זאת תידרש פעולת תגמול, למקד את הפעולה נגד ארגוני הטרור או מדינות קיצוניות התומכות בהם, ולהימנע ככל האפשר מפגיעה בבעלת הברית. בהקשר זה דובר בעיקר על לבנון וירדן.

למסכת שיקוליה של ישראל בקשר להגדרת האויב בעימות עם ארגוני הטרור התווספו שיקולים נוספים בעלי אופי מבצעי ומוסרי. בדרך כלל ארגוני הטרור פועלים מתוך ריכוזים של אוכלוסייה אזרחית שאינה מעורבת באורח פעיל בלחימה. עובדה זו יוצרת קשת רחבה של דילמות בפני מדינת ישראל בבואה להכריע על דרכי הלחימה שלה. בין השאר עולות השאלות האלה: האם קיימת יכולת ממשית לפגוע בחוליות של ארגוני הטרור המסתתרות בתוך ריכוזים של אוכלוסייה אזרחית או מפוזרות בקבוצות קטנות בשטחים רחבים; מה המחיר שישראל מוכנה לשלם בגין עימות חזיתי עם חוליות אלה; עד כמה מותר למדינת ישראל לסכן אוכלוסייה אזרחית ב'מדינת הטרור' כדי ליצור לחץ על ארגוני הטרור.¹

במאמר זה אנסה לבחון את הדילמות שהתעוררו בישראל בעניין הגדרת האויב במלחמת לבנון השנייה. אתמקד בהקשר זה בשתי סוגיות מרכזיות:
א. ההתדיינות סביב הגדרת האויב ערב מלחמת לבנון השנייה.
ב. מדוע לא הוכרעה סוגיה זו קודם שפרצה המלחמה.

ההתדיינות סביב הגדרת האויב

החטיפה שהובילה למלחמת לבנון החלה בסביבות השעה 9:00 בבוקר 12 ביולי 2006. באירוע זה נהרגו שלושה חיילים, שניים נפצעו, ועוד שני חיילים – אלדד רגב ואהוד גולדווסר – נחטפו על ידי חזבאללה. בניסיון לחלץ את החטופים נהרגו חמישה לוחמים. בסך הכול היו לצה"ל באותו יום שמונה הרוגים, שני פצועים ושני חטופים. את משמעותו הקשה של אירוע זה צריך לבחון על רקע אירועים דומים,

חמורים פחות מבחינת התוצאות, אשר אירעו בגבול הלבנון בחודשים שקדמו לפרוץ המלחמה. לכל אלה נלוו הצהרות לוחמניות ומתגרות של ראשי חזבאללה, שהעלו על נס את התעוזה של לוחמי החזבאללה אל מול 'הצבא החזק במזרח התיכון'. מדיניות ההבלגה וההכלה שאימצה מדינת ישראל מאז הנסיגה מלבנון (מאי 2000) יצרה רושם של שחיקה חמורה מאוד בדימוי ההרתעתי של מדינת ישראל מול חזבאללה. בנסיבות אלה היה ברור שפעולה זו, כמו שנסייתמה, אינה יכולה להישאר ללא תגובה מצד ישראל. היעדר תגובה ראויה בנסיבות שנוצרו, משמעותה הייתה בהכרח פגיעה קריטית ביכולת ההרתעה של ישראל.

ראש הממשלה זימן ישיבת קבינט לשעה 20:30 בערב, שעות רבות לאחר שהסתיים האירוע הקשה. הישיבה הייתה אמורה להכריע את אופי התגובה של ישראל ואת יעדיה. עד כינוסה של ישיבת הקבינט נערכו דיונים קדחתניים בדרגים ובהרכבים מגוונים בסוגיית יעד התגובה, אופייה והיקפה. בדיונים אלה בלטו שתי גישות בעלות אופי מנוגד במידת מה בקשר להגדרת האויב שנגדו תמוקד תגובת ישראל – לבנון וחזבאללה. יודגש כי שום הצעה מן ההצעות לא ביקשה להתמקד בלעדית ביעד אחד מוגדר. שתיהן דיברו על הצורך לפגוע הן בלבנון והן בחזבאללה. הוויכוח נגע לשאלת המינון והעיתוי של הפגיעה בכל אחד מן היעדים.²

הגישה האחת ביקשה להטיל את מלוא האחריות לאירוע על לבנון וממשלתה. לבנון, כך נטען, היא מדינה ריבונית בעלת מוסדות ממשל מוכרים. יש לה יכולת לאכוף את סמכויותיה ברחבי המדינה אם תרצה בכך ממש. בהתאם לכך היא הציעה שהתגובה של ישראל לאירוע תתמקד בפגיעה קשה ביעדי תשתית בלבנון. דובר בעיקר על מתקני חשמל ודלק ועל שדה התעופה של בירות. בדיון ביטחוני שקדם לישיבת הקבינט נתן הרמטכ"ל חלוץ ביטוי חד-משמעי לדעותיו בהקשר זה: 'צריך להסתכל על האירוע הזה כנקודת מפנה בדיאלוג שמתקיים בין ישראל ולבנון. צריך לגלגל את כל האונוס על ממשלת לבנון, ולא נחסוך מלפגוע בחזבאללה איפה שאנו יכולים [...] לא יעלה על הדעת שלא נתקוף מטרות של חזבאללה'.³ עמדת הדרג הצבאי נדחתה: 'חשבת', אמר דן חלוץ, 'מן היום הראשון שעלינו לראות את מדינת לבנון כמקשה אחת וככתובת אחת לפעולתנו המבצעית. עמדתי זו לא התקבלה'.⁴

ההצעה לפגוע ביעדי תשתית בלבנון כמו שהובאה על ידי ראשי הצבא, נועדה, כדברי חלוץ, 'לדחוף את חזבאללה אל מעבר לסף שהוא צעד עליו, באמצעות פעולה מעבר לציפיות שלהם, פעולה שתבהיר כי המחיר שנגבה מן הצד השני גבוה מפוטנציאל הרווח שלו'. עם זאת, למרות הניסוח ה'אימתני' הייתה ההצעה שהביא הדרג הצבאי בקשר לפגיעה בתשתיות מדודה ומוגבלת. היא לא נועדה לשחק את המערכת האזרחית בלבנון (אף שהדבר היה אפשרי) אלא לגרום לה נזק

שיכביד על מהלך החיים של תושביה, ויניע אותם, כך קיוו, ללחוץ על ממשלת לבנון לפעול להצרת צעדי של חזבאללה ופעילותו נגד ישראל. על פי דו"ח וינוגרד, הציע ראש אגף מבצעים באותה תקופה, האלוף גדי איזנקוט: 'פגיעה בשתי תחנות כוח וגרימת נזק חלקי של 20-30 אחוז מתצרוכת החשמל בלבנון, במרכז האבטחה של חזבאללה בבירות, בתחנת אל מנאר, בשדה התעופה בבירות ובמשגרי הפאג'ר'.⁵ הגישה השנייה אומצה על ידי ראש הממשלה ושר הביטחון ועל פי דו"ח וינוגרד נתמכה גם על ידי ראשי השב"כ והמל"ל באותם ימים. היא ביקשה למקד את התגובה בחזבאללה. עוד בדיון המוקדם, כאשר הציע הרמטכ"ל חלוץ לתקוף מיד את שדה התעופה בבירות נתן שר הביטחון עמיר פרץ ביטוי להסתייגותו מפגיעה ביעדי תשתית בלבנון: 'אם אפשר לטפל בעמדות הפאג'ר, הוא אמר, 'זה יותר הגיוני מאשר לתקוף בשדה התעופה'.⁶

אולמרט, שתבע למקד את התגובה נגד חזבאללה, העלה נימוקים כבדי משקל השוללים את ההצעה לפגיעה בתשתיות בלבנון. הוא הבהיר שהקהילה הבינלאומית מבינה את הכורח של ישראל להגיב בחומרה על הפגיעה הקשה בה, אך היא תובעת כי הפגיעה תכוון אל הארגון אשר יזם את הפעולה המתגרה ולא נגד לבנון. מדבריו השתמע החשש שאם תכוון ישראל את תגובתה נגד לבנון היא תאבד את אהדת העולם ואת התייחסותו הסלחנית לתגובותיה. מלבד זה, הוא טען כי אין זה מובן מאליו שפגיעה ביעדים אזרחיים בלבנון תביא בסופו של דבר להחלשת חזבאללה. 'לכן', הוא סיכם, 'צריך להתרכז במטרות חזבאללה'. לא ברור עד כמה הוא דיווח לשרי הקבינט על הלחצים שהופעלו עליו מצד הממשל האמריקאי והבריטי להימנע מפגיעה ביעדי תשתית בלבנון ועד כמה השפיעו לחצים אלה על עיצוב עמדותיו באותו לילה.⁷ מטבע הדברים נתקבלה אפוא בסופו של דבר עמדתם של ראש הממשלה ושר הביטחון, והמערכה בלבנון התמקדה במאמצים לפגוע בחזבאללה ובלוחמיו ולא בלבנון.

המשמעויות של הגדרת לבנון כאויב

הגדרת מדינת לבנון כאויב ומיקוד התגובה ביעדי תשתית בלבנון, כמו שהציע הרמטכ"ל, אינו מהלך נטול סיכונים. קרוב לוודאי שמהלך כזה היה נתקל בביקורת בינלאומית, ובכלל זה מצד ארצות הברית, שאת היקפה ואת מידת האינטנסיביות שלה קשה להעריך. הממשל האמריקאי תבע מישראל במפגיע ביום שבוצעה החטיפה להימנע מפגיעה ביעדי תשתית, העלולה לסכן את יציבותה של ממשלת סניורה. אפשר להניח שהממשל היה רואה בעין רעה סירוב של ישראל לאמץ את עמדותיו בהקשר זה. קשה להעריך את התרגום המעשי של עמדה ביקורתית זו מצד הממשל.

סיכון אחר הכרוך בפגיעה ביעדי תשתית בלבנון נוגע להשלכות על יציבותו של המשטר בלבנון בראשות פואד סניורה. זהו משטר מתון ופרו-מערבי, הרואה בחזבאללה יריב מר, אולי אף אויב. ההנחה המקובלת היא שמשטר זה הוא בעל ברית טבעי לישראל, ולפיכך אל לה לנקוט צעדים שיחלישו אותו או יערערו את יציבותו. אכן, פגיעה בתשתיות הייתה עלולה להביא למהומות קשות בלבנון שיפגעו ביציבות המשטר. עם זאת, קשה להעריך את המשמעות המעשית שהייתה עלולה להיות לכך על יציבות המשטר.

מאידך צריך לזכור שפגיעה בתשתיות לא בהכרח כרוכה בפגיעה בנפש בהיקף נרחב. מדובר בפגיעה הפיכה ובעלת אופי כלכלי בעיקרו של דבר. עובדה זו הייתה אמורה לצנן את הביקורת מצד מדינות המערב.

אני סבור, אם כי אין ודאות בכך, שהגדרת לבנון כאויב הייתה מאפשרת לישראל לצאת מן המערכה בתוך פרק זמן קצר יחסית, ותוך כדי הצגת הישגים אסטרטגיים רבי-חשיבות, ובראשם העצמת הדימוי ההרתעתי של ישראל: פגיעה בתשתיות הייתה מפגינה את נחישותה של מדינת ישראל לשמור על ביטחון אזרחיה גם במחיר של מחלוקת עם מדינות מערביות, ובראשן ארצות הברית: 'בבסיס המלצתי', אמר חלוץ, 'עמדה גישה של פעולה בעצמה גדולה, הרבה מעבר לציפיות היריב. תפיסה שיסודותיה באמונה, שאם חפצי חיים אנו כמדינה עצמאית בזירה המזרח תיכונית, עלינו ליצר הרתעה, לפעול בנחישות ולעתים אף בדרך פעולה של "בעל הבית השתגע"'.⁸

מיקוד הפגיעה ביעדי תשתית בלבנון היה מפגין שישראל שומרת על אמינותה ומממשת את הצהרות מנהיגיה כי תראה בלבנון אחראית לכל פעולה של חזבאללה נגדה וכי תגבה מלבנון מחיר כבד בשל כך. הרתעתה של ישראל מול חזבאללה נשחקה במשך שנים, בין השאר משום שישראל לא מימשה את איומיה לפעול בנחישות נגד התגרויות נגדה לאחר הנסיגה מלבנון במאי 2000: 'תגובותינו', אמר חלוץ, 'היו רפות שלא כהצהרותינו לפני הנסיגה אשר התחייבו כי לבנון תבער אם חזבאללה יפעל נגדנו [...] אימצנו גישה של ריסון, איפוק ותגובה סמלית, אשר עודדה את הצד השני למתוח את החבל עד קרוב לסף קריעתו'.⁹

המשמעויות של הגדרת חזבאללה כאויב

בנסיבות הקיימות בלבנון ישראל הייתה חייבת להבהיר לממשל האמריקאי שיכולתה להכריע את חזבאללה בעימות ישיר עמו מצומצמת מאוד, אולי אפסית; ואם למערב יש עניין שישראל היא זו שתצא מנצחת מן העימות, יש לאפשר לה חופש פעולה רחב, ובכללו פגיעה ביעדים של לבנון. קיימת אפשרות שבעלות בריתה של ישראל במערב, ובעיקר ארצות הברית, היו מגלות הבנה לטיעון של ישראל.

בסופו של דבר, שלא כהערכות אשר שררו ערב המלחמה כי הממשל האמריקאי ינסה לעצור את ישראל, גילה הממשל האמריקאי הבנה רבה לצורך של ישראל לפעול בעצמה ובנחישות כדי להצר את צעדיו של חזבאללה: האלוף קפלינסקי אמר:

חיכינו שהממשל האמריקאי יעצור אותנו. תפיסה זו הייתה שגויה לחלוטין. נכשלנו בניתוח הצרכים שלהם וההבנות שהתגבשו בקרבם באותו זמן בקשר לחזבאללה. האמריקאים הבינו כמונו את חשיבות המערכה לישראל, לעולם ולתפיסת העולם שהם מייצגים. לפיכך העניקו לנו חופש פעולה מלא.¹⁰

דה עקא, מסקנה זו לא הושמעה באוזני הממשל האמריקאי מן הטעם הפשוט – היא קנתה לה אחיזה רק לאחר המלחמה. קודם למלחמה, להוותנו, רווחה ההערכה כי ישראל יכולה להביא להכרעה במערכה נגד חזבאללה וכי אפשר להשיג הכרעה זו בעיקר באמצעות הפעלה מסיבית של חיל האוויר.

על רקע זה מתבקשת המסקנה שלקראת עימות עתידי בלבנון ישראל חייבת להבהיר לקהילייה הבינלאומית כי יעד התגובה שלה חייב להיות לבנון ולא חזבאללה. האלוף איילנד התייחס למה שישראל צריכה לעשות לקראת תרחיש כזה, ואמר את הדברים האלה:

הדבר הנכון לעשותו הוא להסביר לעולם כי בפעם הבאה שישראל תיאלץ לצאת למערכה נגד חזבאללה מדינת לבנון לא תיוותר חסינה. המלחמה תהיה לא רק בין ישראל וחזבאללה אלא גם בין ישראל ולבנון [...] רק אמירה עקבית מעין זו תבטיח שאם תפרוץ מלחמה תוצאותיה יהיו שונות לחלוטין מאלה של מלחמת לבנון השנייה.¹¹

בתום המלחמה נטען, במידה רבה של צדק, שהגדרת החזבאללה כאויב הובילה את צה"ל למלחמה שסיכויו לצאת ממנה כשידו על העליונה היו נמוכים מאוד, אם לא אפסיים. במלחמה זו, כאשר האויב הוא חזבאללה, התקשה צה"ל לתת ביטוי אפקטיבי לעליונות הכמעט מוחלטת שהייתה לו ברוב מכריע של הפרמטרים הרלוונטיים להכרעה במצב של עימות. לצה"ל הייתה עדיפות מכרעת, כמעט אינה ניתנת להשוואה מול חזבאללה, בכוח אדם, בכמות ובאיכות של נשק, ביכולת טכנולוגית, בעצמת האש, במודיעין, באיכות הפיקוד והלוחמים ועוד, ואולם בסופו של דבר נגרר צה"ל למלחמה ב'מגרשו הביתי' של חזבאללה, במקום שהארגון יכול לתת ביטוי ליתרונות היחסיים שיש לו מול צה"ל. כל זאת כאשר העורף הישראלי היה נתון לירי מסיבי של טילים של צה"ל לא היה מענה להם.

ההכרעה סביב הגדרת האויב – תהיות ללא מענה

תהליך הגדרת האויב ערב מלחמת לבנון השנייה אינו יכול שלא לעורר תהיות. אירוע החטיפה היה צפוי חודשים רבים לפני התרחשותו. ראש הממשלה הבהיר

בעדותו בוועדת וינוגרד כי מאז נכנס לכהונתו כממלא מקום ראש הממשלה, ב־4 בינואר 2006, הייתה סוגיית לבנון בראש מעייניו: 'אני', הוא אמר לוועדה, 'כל הזמן עוסק בנושא אחד: צפון הארץ. אני מרגיש שמשם תיפתח הרעה. מתאר איום זה [החטיפה] היה נראה לנו ודאי. דיברנו עליו בוודאות שאין גדולה ממנה'. עדויות דומות נשמעו גם מצד ראשי הצבא, ובכללם אלוף הפיקוד אודי אדם.¹²

מלבד זה, מהתבטאות אחת של ראש הממשלה בדיון ביטחוני שהתקיים חודשים אחדים לפני פרוץ המלחמה אפשר לכאורה ללמוד כי ראש הממשלה, וקרוב לוודאי גם אישים אחרים בדרג הביטחוני, ראו בחטיפה לא רק אות של משבר אלא אופציה העשויה להעניק לישראל הזדמנות מוצדקת לשנות מן היסוד את מערכת כללי המשחק שנתקבעו בינה ובין לבנון וחזבאללה בשנים קודמות. בדיון ביטחוני ב־10 במאי 2006 אמר אולמרט: 'אם היינו יכולים להגיע למצב שבסיומו צבא לבנון יהיה פרוס בדרום, חזבאללה ייסוג לאחור ויפורק מנשקו [...] אם יש דבר כזה שהתוצאה שלו יכולה להיות הסרת האיום של חזבאללה זה מעניין אותנו מאוד'.¹³

ועדת וינוגרד קבעה: 'לא מצאנו להערה חשובה זו תימוכין או אזכורים נוספים'. ואולם בעדותו של חלוץ לפני הוועדה הוא נתן גם ביטוי להלך מחשבה דומה. חלוץ סקר את האירועים האלימים שקדמו לחטיפה ואת ניסיונות החטיפה. בעקבות אירוע ירי מצד אנשי חזבאללה שהביא לפציעה של חייל ואזרח במנרה, הוא, חלוץ, העלה הצעה ולפיה אם יקרה אירוע דומה בעתיד 'אנחנו משנים את מדיניות הפעולה שלנו בקו הצפון ומנצלים אותו בשביל להרוס את תשתיות חזבאללה לאורך הקו'.¹⁴ אנו יכולים להניח שהלך מחשבה מעין זה היה מקובל גם על שרים בממשלה ועל גורמים מגוונים במערכת הביטחון.

תמונת המצב הנשקפת לנגד עינינו מצביעה על כך שבשנת 2006 התגבשה בקרב אישים בכירים בהנהגה בישראל ההכרה שיש כורח להביא לשינוי דרסטי במאזן הכוחות ובכללי המשחק שנתקבעו במשך שנים בין ישראל מצד אחד ובין חזבאללה ולבנון מצד אחר. עם זאת, למדינת ישראל לא היה נוח ליזום מהלך חד-צדדי לשינוי הסטטוס קוו. ישראל נזקקה למעשה התגרות של חזבאללה שיעניק לה עילה מוצדקת לפעול באורח הסלמתי ובמגמה של עימות מלחמתי כדי לשנות את המציאות הבלתי נסבלת שנוצרה בגבול לבנון.

על רקע זה אפשר להבין ביתר שאת את הצורך שראה ראש הממשלה – וקרוב לוודאי, שראו גם שרים אחרים בהנהגה – להכריע בעוד מועד על הגדרת האויב בלבנון. כחודשיים לאחר שנכנס לתפקידו כממלא מקום ראש הממשלה (ב־5 במרס 2006) זימן ראש הממשלה אולמרט דיון בפורום ביטחוני בכיר בשאלת מדיניות התגובה בלבנון במקרה של פעולת חטיפה. בדיון אמר אולמרט דברים מפורשים

למדי בנוגע לצורך לקבוע בעוד מועד מיהו האויב בלבנון שכלפיו תופנה תגובת צה"ל. כך מתועד הדו־שיח בין ראש הממשלה ובין הרמטכ"ל בדו"ח וינוגרד:

[אולמרט]: אנחנו צריכים להיות מוכנים עם דפוסי תגובה שמותאמים לסוג הגירוי שיתקיים. ראש הממשלה הביע תקווה ש'מישהו מכין את התכניות האלה'. הרמטכ"ל הוסיף ש'התכניות קיימות'. ואולמרט ביקש ש'בהזדמנות קרובה היינו רוצים לשמוע אותן'. הרמטכ"ל הוסיף: 'הן קיימות ומאושרות על ידי כולם'. ראש הממשלה אמר: 'לא הייתי רוצה להמתין חלילה לאירוע כדי להתחיל לשקול [את יעד ואופי התגובה]'.¹⁵

למשמע דברים כה נחרצים קשה להאמין כי בסופו של דבר נותרו תביעותיו של ראש הממשלה ללא מענה כלשהו. קרוב לוודאי כי קביעתו של הרמטכ"ל שהתכניות 'מאושרות על ידי כולם' התייחסה לממשלת אריק שרון. אולמרט, על פי קביעת ועדת וינוגרד, לא קיבל מצה"ל עד יום המלחמה את תכניות התגובה המוכנות, שקרוב לוודאי כי היו בידיו. ועדת וינוגרד קבעה בהקשר זה: 'לא מצאנו עדות לכך שתכניות אלה אכן הוצגו לראש הממשלה או לקבינט המדיני-ביטחוני בצורה מלאה ומסודרת, וממילא – אושרו על ידם'.¹⁶

מסתבר כי ראש הממשלה אמר את דברו, אך שום מנגנון מעקב במשרד ראש הממשלה לא טרח לוודא כי דבריו מיושמים הלכה למעשה. אין אפשרות לקבוע חד־משמעית את הסיבה לכך. ראש הממשלה ניסה בעדותו בוועדה להמעיט בחשיבות שהייתה להגדרה מראש של יעדי התגובה ואופייה, שכן מרכיבים רבים הנוגעים לעיצוב התגובה של ישראל הם בגדר נעלם. 'יש המון תנאים של חוסר ודאות', הוא אמר לוועדה,

אי־אפשר לייצר פלטפורמה מדויקת שתהלום את כל היכולות שלנו, את כל התנאים שלנו, את כל הצרכים שלנו, את כל העדיפויות שלנו, והיא תהיה מוכנה ב־12 ביולי, ויבוא ראש הממשלה ויקבל החלטה פשוטה מאוד [לממש אותה]. אתה צריך לפעול בתנאים של חוסר ודאות.

לא ידוע אם היה אולמרט מודע לכך שדברים אלה עומדים, לכאורה לפחות, בסתירה לתביעתו מן הרמטכ"ל לקבל פרטים מדויקים על תכניות התגובה של צה"ל.¹⁷ מסתבר כי לדרג הצבאי הייתה תמונה ברורה של יעד התגובה שתתממש במקרה של פעולת חטיפה של

אולמרט, על פי קביעת ועדת וינוגרד, לא קיבל מצה"ל עד יום המלחמה את תכניות התגובה המוכנות. ועדת וינוגרד קבעה בהקשר זה: 'לא מצאנו עדות לכך שתכניות אלה אכן הוצגו לראש הממשלה'.

חזבאללה וכן של אופייה. בעדות לפני הוועדה הציג הרמטכ"ל חלוץ את תכנית צה"ל לתגובה בעקבות פעולת חטיפה. התכנית כללה הפצצה אווירית מסיבית בלבנון, קרוב לוודאי נגד יעדי תשתית ונגד יעדי חזבאללה במשך כמה ימים. רק בשלב מאוחר יותר אמורה הייתה, על פי התכנית, להתבצע פעילות קרקעית

מוגבלת לאורך הקו במגמה להרוס את קווי הביצורים שבנה חזבאללה לאורך קו הגבול. עם זאת, מחילופי הדברים בין חברי הוועדה ובין חלוץ מסתבר כי תכנית זו לא הובאה לידיעת הדרג המדיני, וממילא לא קיבלה את אישורו. להלן הדיאלוג בוועדה בסוגיה זו כמו שהוא מתועד בדו"ח וינוגרד:

השופט וינוגרד אומר לחלוץ: 'אתה מציג לנו תמונת מצב שלך הייתה תכנית די סדורה הכוללת תקיפות מסיביות של חיל האוויר, כולל מתקני תשתית בלבנון, אחר כך תבוא פעילות קרקעית מצומצמת לאורך הקו. אני לא מצאתי שאתה בא לראש הממשלה, לדרג המדיני ואומר לו: תראה זו התכנית. שום דבר כזה לא נאמר'. דן חלוץ מאשר את הדברים.¹⁸

אין לנו הסבר חד-משמעי מדוע לא טרח הדרג הצבאי לקבל מן הדרג המדיני אישור בעוד מועד ליעדי התגובה שלו במקרה של פעולת חטיפה. מעדותו של חלוץ בוועדה השתמע כי הוא היה יכול להבין שראש הממשלה נוטה לאמץ תגובה לא מידתית ויאשר פעילות התקפית נרחבת במקרה של פעולת חטיפה מצד חזבאללה. לדבריו, לאחר תקריות אש וירי שהיו בין צה"ל ובין חזבאללה הוא קיבל הנחיה מראש הממשלה להרחיב את 'סל המטרות' לפגיעה במקרה של אירוע חריג נוסף בגבול. בדיעבד הסתבר כי ההסתמכות של הרמטכ"ל על הבנות חד-צדדיות הייתה לא רלוונטית לאירועי 12 ביולי 2006. גם אם נטה ראש הממשלה להסכים להרחבת 'סל המטרות'. אין זה אומר כי הוא אימץ את עמדת הרמטכ"ל למקד את התגובה בתשתיות של לבנון.

סיכום

ביום 12 ביולי 2006 ניצבה מדינת ישראל בפני איום חמור ביותר על אינטרסים חיוניים שלה מצד חזבאללה. נדרשה הכרעה מיידית על דרך התגובה שתניקט.

ההנהגה בישראל עמדה במצב של חוסר בהירות ומחלוקת פנימית בסוגיה האסטרטגית החשובה ביותר בנסיבות שנוצרו: מיהו האויב המרכזי של ישראל בלבנון – חזבאללה או מדינת לבנון. זמן רב, רב מדי, ישבו מקבלי ההחלטות על המדוכה לפני שהתקבלה הכרעה – גם אם לא חד-משמעית – בסוגיה.

בחינת אירועי מלחמת לבנון השנייה ותהליך הגדרת האויב במסגרתה היא בעלת משמעות קונקרטית למדינת ישראל גם בימינו אלה. הגדרת אויב במצבי עימות

אין הסבר חד-משמעי מדוע לא טרח הדרג הצבאי לקבל מן הדרג המדיני אישור בעוד מועד ליעדי התגובה שלו במקרה של פעולת חטיפה.

העלולים ללבוש אופי מלחמתי היא הכרעה בעלת אופי אסטרטגי מובהק, והיא חייבת להיעשות קודם שיפרוץ העימות. את אופי התגובה ואת היקפה אפשר להותיר להכרעה בזמן אמת.

לפיכך ראוי לשאול אם נלמדו הלקחים הכרוכים בהגדרת האויב. אם יתרחש אירוע דומה מצד חזבאללה, האם יש לדרג הצבאי הגדרה ברורה של האויב, הגדרה שמקובלת על הדרג המדיני? ספק רב.

הערות

- 1 לדיון נרחב בסוגיה זו ראו: שרי מקובר, 'כן, אנחנו הצבא המוסרי בעולם', ריאיון עם פרופסור אסא כשר, **הארץ**, 25 בספטמבר 2009.
- 2 **הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006, ועדת וינוגרד, מלחמת לבנון השנייה, דין וחשבון חלקי**, אפריל 2007, (להלן: **וינוגרד, חלקי**), עמ' 110–111. וכן עמ' 107.
- 3 שם, שם.
- 4 דן חלוץ, 'על הכשלונות וההישגים במלחמה', **צבא ואסטרטגיה**, אוקטובר 2009, כרך 1, גיליון 2, עמ' 34 (להלן: חלוץ, **מאמר**).
- 5 **וינוגרד, חלקי**, עמ' 116–117. ראו גם: חלוץ, מאמר, עמ' 52.
- 6 שם, עמ' 109. וכן עמ' 112.
- 7 שם, עמ' 118–119.
- 8 חלוץ, מאמר, עמ' 53.
- 9 שם, עמ' 52.
- 10 משה קפלינסקי, 'צה"ל בשנים שלפני המלחמה', **צבא ואסטרטגיה**, אוקטובר 2009, כרך 1, גיליון 2, עמ' 29.
- 11 גיורא איילנד, 'מלחמת לבנון השנייה – לקחים ברמה האסטרטגית', **צבא ואסטרטגיה**, כרך 1, גיליון 2, אוקטובר 2009, עמ' 22.
- 12 עדות ראש הממשלה בוועדת וינוגרד.
- 13 **וינוגרד, חלקי**, עמ' 94.
- 14 שם. ראו גם עדות דן חלוץ בפני הוועדה.
- 15 **וינוגרד, חלקי**, עמ' 93.
- 16 שם, עמ' 94.
- 17 שם, שם.
- 18 עדות חלוץ בוועדת וינוגרד.